

חיי שרה - מחיר העקידה

"וַיְהִי חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: וַתֵּמֶת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הוּא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסָפֵד לְשָׂרָה וּלְבִנְתָּהּ" (בראשית כג א-ב)¹

מדרש תנחומא פרשת וירא סימן כג'

"וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את יצחק בנו". אמר לו: אבא לא תודיע את אמי כשהיא עומדת על הבור או כשהיא עומדת על הגג, שמא תפיל את עצמה ותמות. ... וכיון ששלח ידו לקחתה יצאה בת קול ואמרה לו מן השמים: "אל תשלח ידך אל הנער" ואילולי כן כבר היה נשחט. באותה שעה הלך השטן אצל שרה ונזדמן לה כדמות יצחק.² כיון שראתה אותו אמרה לו: בני, מה עשה לך אביך? אמר לה: נטלני אבי והעלני הרים והורידני בקעות והעלני לראש הר אחד ובנה מזבח וסדר המערכה והעריך את העצים ועקד אותי על גבי המזבח ולקח את הסכין לשחטני. ואילולי שאמר לו הקב"ה: אל תשלח ידך אל הנער כבר הייתי נשחט. לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתה. זהו שכתוב: "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה". מהיכן בא? מהר המוריה.³

פסיקתא דרב כהנא פרשה כז "אחרי מות"⁴

... נטל את יצחק בנו ועלה לראש ההר, ובנה את המזבח וסידר את המערכה והעריך את העצים והעקידו על גבי המזבח. נטל את הסכין בידו לשחוט, אילולי שאמר לו הקב"ה: "אל תשלח ידך אל הנער" - כבר היה שחוט. וכיון שבא אצל אמו⁵ אמרה לו: בני, מה עשה לך אביך?⁶ אמר לה: נטלני אבא והעלני הרים והורידני גבעות והעלני לראש הר אחד, ובנה מזבח וסידר את המערכה והעריך את העצים והעקידני על גבי המזבח ונטל את הסכין בידו לשחטני. אילולי שאמר לו הקב"ה: אל תשלח ידך אל הנער - כבר הייתי שחוט. אמרה לו: ווי לך ברא דעלובתא [בן העלובה]. אילולי שאמר הקב"ה: אל תשלח ידך אל הנער, כבר היית שחוט.⁷ לא הספיקה לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתה. זהו שכתוב: "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה". מהיכן בא? מהר המוריה.⁸

¹ פרשת השבוע שעבר מסתיימת בסיפור העקידה. אברהם שב עם נערו לבאר שבע. יותר לא מספרת לנו התורה דבר וחצי דבר. ויצחק? המדרש מספר לנו ששנים רבות לאחר מכן כהו עיניו בשל העקידה (בראשית רבה סה ז). ואברהם עצמו? והנה פרשת השבוע שלנו מזכירה לנו שיש עוד צד שלישי לעקידה חוץ מהאב והבן. האם. והיא בחברון. והיא נפטרת לעולמה. האם יש קשר? במדרש זה יש לשטן תפקיד חשוב, הוא שהולך ומספר לשרה. וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר פרק לב: "חרה אפו של סמאל שראה שלא עלתה בידו תאות לבו לבטל קרבנו של אברהם, מה עשה? הלך ואמר לשרה: אי שרה, לא שמעת מה שנעשה בעולם! אמרה לו: לאו. אמר לה: לקח אישך הזקן נער יצחק להקריבו לעולה והנער בוכה ומילל שלא יכול להינצל". את המשך מדרש זה נראה להלן.

² הטלת הסיפור על השטן ממשיכה את הקו של המדרשים המתארים את התערבותו לפני העקידה בניסיונותיו השונים להניא את אברהם ואת יצחק מלצועע את ציווי ה' (תנחומא וירא על העקידה, סנהדרין פט ע"ב ועוד). אבל אם שם אולי אפשר לסגור על השטן (מונע את שחיטת יצחק), כאן, לאחר העקידה, הוא נראה כשטן אמיתי - רוע לשם רוע. אבל גם מעלה קושיה חמורה: אילולי הוא היה מתערב, מה היה קורה? איך היו אברהם ויצחק מודיעים לשרה? האם היה אברהם שומר את סיפור העקידה בסוד? האם היה מודיע לשרה בהדרגה? האם היא הייתה מבינה מעצמה וסולחת? האין השטן, עם כל רשעותו, מספק פתרון למצב בלתי אפשרי?³ מקבילה למדרש זה, כמעט מילה במילה, נמצאת בתנחומא בובר אחרי מות. מדרשים אלה, וכן ויקרא רבה כ ב המובא בהמשך, הם על פרשת אחרי מות - בה אכן קרה אסון ובנים מתו! במדרשים אלה מובא סיפור העקידה (ומקרים אחרים) לצורך השוואה עם אסונם של אהרון ואלישבע אשתו שאכן שכלו שני בנים: "אלישבע ראתה חמישה כתרים ביום אחד .. כיון שנכנסו בניה להקריב, יצאו שרופים ונהפכה שמחתה לאבל". מה בדיוק קרה לאלישבע לאחר מות בניה, בהשוואה לשרה שמתה, איננו יודעים. האם גם היא זעקה ויבבה? נראה דווקא שהיא דממה כמו אהרון בעלה: "וידום אהרון". אסונם של אהרון ואלישבע הוא משותף. שרה, לעומתם, היא בודדה באסונה, הגם שהיא באמת לא שכלה את בנה.

⁴ זה הבדל ראשון ומרכזי בין מדרש זה ודומיו לבין הקודם (ודומיו). פה אין שטן או סמאל. השטן לא צריך להתחפש ליצחק. יצחק עצמו, שבמדרש הקודם משיביע את אברהם שיזהר כשיספר לאמא, מספר את מה שקרה בעצמו לאמו.

⁵ הביטוי "מה עשה לך" הוא במקור מקראי ולא מדרשי. "מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה" - דברי משה לאהרון בחטא העגל! ונזכור שהמדרש נמצא בפרשת אחרי מות שני בני אהרון, שלפי שיטות רבות הוא עונש על חלקו של אהרון בחטא העגל! (ויקרא רבה י ה)

⁶ כאן הבדל שני בין מדרש זה לקודם. שרה חוזרת על דברי יצחק, משחזרת את האירוע ומפגימה את הדברים. יש עוד שיחה אחרונה, אם כי חטופה ומופסקת, של האם עם הבן. עם כל הכאב, לא השטן מבשר אלא הבן. וגם ראתה בעצמה שהוא חי. אז למה מתה? אולי מזה שהבינה שאברהם אכן היה מוכן ללכת עד הסוף ולשחוט את יצחק.

⁷ המדרש כאן מתעלם מפשט הפסוקים שאברהם חזר מהעקידה לבאר שבע (בראשית כב יט). ורש"י פירש כפשוטו בניגוד למדרש שאכן אברהם בא לקבור את שרה מבאר שבע. ומהיכן יצא לעקידה? והיכן הייתה שרה בעת העקידה? נראה שהמדרש המביא את אברהם היישר מהעקידה בהר המוריה אל מות שרה בחברון ומקשר את מות שרה עם תוצאות העקידה הוא עדיין חמור פחות ממה שמרמז לנו הפשט. לפי מדרש זה, ניתן לומר ששניהם גרו בחברון, משם יצא לעקידה ולשם חזר. אך לפי רמז פשט הפסוקים, לאחר

ויקרא רבה פרשה כ סימן ב

... כיון שחזר יצחק אצל אמו ... אמר לה: נטלני אבא והעלני הרים והורידני גבעות ... ובנה מזבח ... ועקדני ונטל את הסכין לשחוט אותי ... אמרה: וי על בן הדויה! אילולי מלאך מן השמים כבר הייתה שחוט?⁹
באותה שעה צווחה [שרה] ששה קולות ווי כנגד שש תקיעות. לא הספיקה לגמור את הדבר עד שמתה.¹⁰

פרקי דרבי אליעזר, פרק שלושים ושניים

חרה אפו של סמאל ... הלך ואמר לשרה ... לקח אישך הזקן לנער יצחק להקריבו לעולה והנער בוכה ומילל שלא יכול להינצל.¹¹
מיד התחילה [שרה] בוכה ומיללת. בכתה שלוש בכיות כנגד שלוש תקיעות, שלוש יבבות כנגד שלוש יבבות¹² ופרחה נשמתה ומתה.¹³

ספר המנהגות (ר' אשר מלוניל) דף יח עמוד ב

למה תוקעין בשופר של איל? ומדרש אגדה, בראש השנה נעקד יצחק על גבי המזבח ואותו היום שמעה שרה אמו ותזעק ותיבב ותילל. ועל כן אמר הכתוב יום תרועה יהיה לכם ומתרגמין יום יבבא יהא לכון, כדי שתזכור יללת שרה אמנו, ותכפר לנו.¹⁴

מדרש הגדול חיי שרה כג ב

"ותמת שרה בקרית ארבע" – בשביל ארבע קריאות שקראוה במיתתה, ואלו הן: עוצב ששמעה שאירע לבנה, ויללה שיללה על בנה, ומרירות מיתתה, ושלא הייתה שמחה שלימה.¹⁵

מדרש תנחומא פרשת וירא סימן כב

אמר אברהם: מה אעשה? אם אגלה לשרה - נשים דעתן קלה עליהן בדבר קטן, כל שכן בדבר גדול כזה. ואם לא אגלה לה ואגנבנו ממנה, בעת שלא תראה אותו ותהרוג את עצמה. מה עשה? אמר לשרה: תקני לנו מאכל ומשתה ונאכל ונשמח. אמרה לו: מה היום מיומיים? ומה טיבה של שמחה זו? אמר לה: זקנים כמותנו נולד להם בן בזקנותם כדי לאכול ולשתות ולשמוח. הלכה ותקנה המאכל. כשהיו בתוך המאכל אמר לה: את יודעת, כשאני בן ג' שנים הכרתי את בוראי והנער הזה גדול ולא נחנך. ויש מקום אחד רחוק ממנו מעט ששם מחנכין את הנערים. אקחנו ואחנכנו שם. אמרה לו: לך לשלום. מיד: "וישכם אברהם בבקר". ולמה בבקר? אמר שמא שרה תחזור בדיבורה ולא תניחני. אקום בהשכמה קודם שתקום היא.¹⁶

שבת שלום

העקידה שרה גרה בנפרד מאברהם. הוא בבאר שבע והיא בחברון. ראה רמב"ן שהאריך בעניין ומציע שתי אפשרויות. אחת בלי המדרש ואחת עם. ואכמ"ל.

⁹ מדרש זה מקביל די במדויק לפסיקתא דרב כהנא הנ"ל (ראה הערה 4 לעיל). החידוש הוא בסיומת המקשרת את מות שרה לראש השנה ולתקיעת השופר, כפי שנראה.

¹⁰ מעיקר הדין צריך לשמוע בראש השנה שש תקיעות. ראה תוספתא מסכת ראש השנה (ליברמן) פרק ב הלכה טו: "סדר תקיעות שלש של שלש שלש, שש תקיעות ושלש תרועות". לפני ואחרי כל תרועה יש תקיעה. פה שרה צורחת או צווחת שזה כמו התקיעה.

¹¹ חלק זה של המדרש כבר הובא בשלמותו בהערה 2 לעיל. וגם כאן, מה שחשוב לנו הוא הסיומת המקשרת את מות שרה לראש השנה ולתקיעת השופר, כפי שכבר ראינו במדרש הקודם. אלא ששם מדובר על תקיעות כנגד הצווחה והצרחות ופה על התרועה שהיא כנגד הבכי והיבבה. ואיזו דמות אחרת במקרא בכתה ויבבה, ויבבתה קשורה בתקיעות ראש השנה? אם סיסרא! ראה ראש השנה לג ע"ב

¹² התרועה היא יבבה, ראה מסכת ראש השנה דף לג' ע"ב. ולפי מדרש זה גם ברור שהתרועה היא יללה ולא גניחה.

¹³ אז התקיעות שלנו בראש השנה הם כנגד בכייתה ויבבותיה של שרה! אותה שרה שבכל פרשת העקידה פשוט איננה! (ומאה הקולות שאנו תוקעים הם כנגד מאה פעיותיה של אם סיסרא, ראה תוספות ראש השנה לג ע"ב).

¹⁴ וגם הפייטנים לדורותיהם מזכירים תמיד את אברהם ויצחק ומתעלמים לחלוטין מבכייה של שרה. (ראה למשל הפיוט עת שערי רצון עם הפזמון: עוקד נעקד והמזבח. ואיזה הנעקדת?) האינן בכייה של שרה ראוי לעורר רחמים ביום הדין? ובפרט שיבבתה היא הסיבה לתרועת השופר! הייתכן שהפייטנים לא הכירו מדרשים אלה?

¹⁵ שי לב למשחק המילים, קריה, קריאה, קרה.

¹⁶ חיבור מדרשים הוא דבר מסוכן שכן כל מדרש לעצמו. מי אמר ששרה מתה כתוצאה מהעקידה? המדרש. ומי אמר שאברהם "מכר" לשרה את הסיפור על הליכה למקום בו חונכים (מחנכים) את הנערים? המדרש. גם העובדה שמדרש זה והראשון שפתחנו בו שניהם מתנחומא (הרגיל, ורשא), עדיין איננו מרשה לנו לחברם. ואע"פ כן ... לחשוב שיצחק חוזר ומספר לאימו מה באמת קרה, לאחר שערב קודם בסעודת שמחה שהיא עורכת, אברהם מספר לה שהוא הולך לחנוך את יצחק ... אין פלא שפרחה נשמתה.

מחלקי המים

מים אחרונים: ראה מסכת ראש השנה טז ע"ב: "כל המוסר דין על חברו הוא נענש תחלה. שנאמר: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, וכתוב: ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה". שרה נפטרה ראשונה מן העולם כי היא באה בדין על אברהם. דין זה היה בעטייה של הגר. שרה היא שהציעה את הגר לאברהם. ואח"כ גרשה אותה פעמיים ובפעם השנייה גם עם ישמעאל בנו של אברהם. ואח"כ בא סיפור העקידה ומשם למות שרה. והכל התחיל מהעקרות.